

Оксана Чуйко
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної
психології
м.Івано-Франківськ

**Аналіз уявлень про морально-психологічні принципи
конкурентної взаємодії сучасної молоді**

Поняття «конкуренція», «конкурентоспроможний» на сьогоднішній день є досить поширеним, актуальним поняттям, яке використовують при аналізі ефективності професійної діяльності, особистості фахівця, а також при вивченні життєстійкості особистості у сучасному світі загалом. Існують різні точки зору стосовно пояснення даного феномену. Низка авторів наголошує, що конкуренція є необхідною умовою соціально-психологічної взаємодії, присутня у будь-якій сфері соціальних відносин (сім'я, партнерство, професійна діяльність, навчання тощо). Представники гуманістично-орієнтованих напрямів у психології (А.Маслоу, К.Роджерс, І.Ялом, А.Ленгле, Н.Пезешкіан та інші) наголошують на індивідуальності, унікальності людського буття. Виходячи з цього, порівнювати двох особистостей не варто. Порівнювати можна лише особистість на різних етапах її розвитку. В такому розумінні конкуренція постає як саморозвиток, пошук власного індивідуального стилю діяльності з опорою на власні здібності, самореалізація. Можна окреслити два основні погляди на природу конкуренції. Перший – конкуренція як боротьба, змагання, суперництво, де важливо за будь-яку ціну досягти власної цілі. Другий – конкуренція як прогрес, шлях вдосконалення, прагнення розвитку. Слід відмітити, що конкуренція – не завжди агресивна боротьба, а й чесні

змагання, в основі яких лежать моральні принципи. Мета нашого дослідження – виявити уявлення про конкуренцію сучасної молоді, а також проаналізувати уявлення про морально-психологічні принципи конкурентної поведінки.

Для вивчення уявлень сучасних студентів про конкуренцію та її морально-психологічні принципи використано авторську анкету. Анкета включала відкриті питання, тому студенти могли висловлювати кілька варіантів власних відповідей. Інтерпретація результатів опитування здійснювалась на основі обрахування відсотків за смисловими одиницями та аналізу мовних конструктів.

У опитуванні взяло участь 64 студенти ДНВЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», спеціальності «Психологія», III та IV курси.

Згідно результатів опитування, для більшості студентів поняття «конкуренція» викликає асоціації, пов'язані із діяльнісно-процесуальним аспектом деструктивного характеру («боротьба», «змагання», «бій», «нерівність») – 56% висловлювань; діяльнісно-процесуальним аспектом конструктивного характеру («перемога», «кращий», «вдосконалення», «розвиток», «стимул», «компетентність») -- 24% висловлювань; афективними станами («агресія», «неприйняття», «стрес», «страх», «образа») – 12 %; із особистісними якостями («сміливість», «заздрість», «впертість», «терпимість») – 6% та з чоловічо-жіночою взаємодією – 2%.

Виявлено, що для опитуваних стан конкуренції супроводжується позитивними емоціями (39% висловлювань) та негативними емоціями (61% висловлювань).

Одним із завдань опитування було дослідження розуміння поняття конкуренції студентами як конструкту теоретичного характеру та як конструкту суб'єктивного характеру, який би відображав значення конкуренції саме для конкретної особистості. В даному контексті звернено

увагу на внутрішні ставлення студентів до конкуренції. Встановлено, конкуренцію розглядають як джерело розвитку (20% висловлювань), як боротьба (78% висловлювань) та амбівалентне ставлення (2% висловлювань). Разом з тим, згідно 23% висловлювань, конкуренція для особистості постає як боротьба, прагнення першості (причому не означено ставлення до такої боротьби), 57% висловлювань відображають прийняття конкуренції як джерела руху вперед, можливості відстояти власні кордони, самоствердитись. Така думка відображає ставлення до конкуренції як до внутрішньо прийнятної форми поведінки особистості. 19% висловлювань вказують на ставлення до конкуренції як до внутрішньо неприйнятної форми поведінки («марна трата часу», «щурячі перегони», «суперництво»). Тобто, виявлено розбіжністю між конструктами теоретичного характеру («Конкуренція – це...») та конструктами суб'єктивного характеру («Для мене конкуренція – це...»).

Серед опитуваних 84% вважають, що сучасне життя вимагає ступати в конкуренцію, 3% так не вважають, 13% - важко сказати.

Тобто, більшість студентів визнають необхідність конкурентної взаємодії у сучасному суспільстві. Постає питання, якими способами, методами конкурує сучасна молодь, які морально-психологічні принципи лежать в основі вибору форм конкурентної поведінки. У дослідженні ми звертали увагу на виявлення морально-психологічних принципів, установок, концепцій опитуваних при виборі способу конкурентної поведінки, а також аналізували їхню думку про принципи конкуренції сучасної молоді загалом.

Опитувані підкреслюють актуальність моральних принципів у конкурентній поведінці (61% висловлювань). В даній групі принципів домінуючими стали такі мовні конструкти як «етичні принципи», «християнські принципи», «гуманізм» (36% висловлювань); «чесність», «об'єктивність», «повага», «справедливість» (18%).

Виокремлено психологічні принципи, які лежать в основі конкурентної взаємодії опитуваних (36% висловлювань). До мовних конструктивів, які визначають дані принципи, належать «впевненість», «спокій», «досвід» (5% висловлювань); «рішучість», «перемагати і не здаватись» (5%); «хитрість» (5%); «досягнення цілі», «задоволення власних потреб» (5%); «опора на сімейні цінності та виховання» (4%); «відстоювання власної позиції до кінця, якщо вона вірна» (4%). Інші мовні конструкти отримали відповідно по 1% висловлювань («знайти спільну точку зору», «перевершити опонента у значущій для нього сфері», «не піддаватись на провокацію», «холоднокрівність», «наведення переконливих аргументів», «уникати конкуренції»).

Виявлено морально-психологічні межі конкурентної поведінки опитуваних («У ситуації конкуренції ніколи не зможу чинити...»). До мовних конструктивів, що вказують на заперечення застосування протиправних дій у ситуації конкуренції відносимо «фізичне насилля», «бійка» (13%), «приниження гідності іншої людини» (11%); «злочини», «протиправні дії», «вбивство» (10%), «агресія щодо близьких» (1% висловлювань). До мовних конструктивів, що відображають недопустимі в конкуренції аморальні дії, належать: «грубо», «неетично», «йти по головах» (15%); «обман», «брехня», «блеф» (14%); «підступність» (13%); «всупереч власним цінностям» (4%), «зрада» (4%); «звернення до пікантної інформації» (2,5%); «немає обмежень» (4%).

Проаналізовано небажані для опитуваних способи конкурентної поведінки опонентів («У ситуації конкуренції я не хочу, щоб стосовно мене здійснювали...»). Мовними конструктами, що відображають небажані протиправні дії з боку конкурента, виявились «насилство», «тиск» (20%); «вчинки, що протидіють закону» (10%); «плітки», «інтриги», «наклеп» (6%); «не хочу, щоб щось здійснювали» (3%), «торкались особистих проблем, сім'ї» (3%). До мовних конструктивів, що

відображають порушення культури спілкування та взаємодії як небажаного способу поведінки з боку опонента, можна віднести «обман», «підлість» (19%); «те, що не бажаю іншому» (4%); «повна критика» (3%); «дії, що руйнують уявлення про мене», «порушує моральні принципи», «піднімали голос», «нецензурна лайка» (відповідно по 1%). Серед мовних конструктів, які вказують на небажані форми соціальної взаємодії з боку опонента виявлено «маніпуляція» (8%); «жертвовність», «жалість», «втеча» (відповідно по 1% висловлювань)

Досліджено морально-психологічні принципи та способи взаємодії, очікувані опитуваними у поведінці конкурентів («У ситуації конкуренції я очікую від опонента...»). До них відносим мовні конструкти, що відображають реакції опонента, спрямовані на задоволення його бажань (11% висловлювань – «підступ», «хитрощі», «цікавість», «азарт», «агресія», «критика»); відображають реакції опонента, спрямовані на задоволення бажань опитуваних (18% висловлювань – «поступки», «компроміс», «підпорядкування», «підтримка моєї позиції»); відображають конструктивні реакції опонента («адекватні реакції», «чесність», «повага», «розуміння», «справедливість» – 46% висловлювань, «повна віддача», «достойна боротьба», «наполегливість» – 18%, «компетентність» – 6%).

Серед методів конкуренції, названих опитуваними, нами умовно виокремлено чотири групи: методи, які відображають ставлення до конкуренції як до боротьби; методи, які відображають ставлення до конкуренції як до можливості вдосконалення; відсутність диференціації методів; уникнення конкуренції. Вибір того чи іншого способу конкурентної взаємодії опирається на систему цінностей, морально-психологічні принципи особистості. До мовних конструктів, що відображають першу групу методів, належать: «наполягання на своєму», «впевненість у собі», «протистояння», «наполегливість» (23%

висловлювань), «тиск», «гноблення» (8% висловлювань), «маніпуляція» (2%), «хитрощі» (2%), «провокація», «вичікування вдалого моменту», «ігнорування», «наклеп», «зверхність» (по 1% висловлювань відповідно). Загалом, дана група методів отримала 40% висловлювань.

Мовними конструктами, що відображають другу групу методів, виявились «переконання», «переговори», «компетентність» (14%), «власні знання, уміння, сили» (6%), «демонстрація своїх позитивних рис» (5%), «опора на людські цінності» (5%), «співпраця», «компроміс» (5%), «спостереження за опонентом» (5%), «стриманість» (2%), «законні методи» (1%). Загалом дана група методів отримала 43% висловлювань. Третю групу методів відображають мовні конструкти «різні», «залежить від ситуації» (13%). До четвертої групи відносимо «уникнення», «стриманість» (9%). Як видно, серед опитуваних однаковою мірою представлені як деструктивні, так і конструктивні методи конкурентної взаємодії (перша та друга групи методів). Готовність опитуваних застосовувати всі методи у конкуренції говорить про можливість використання ними і деструктивних методів також. Тобто, згідно мовних конструктів, опитувані, хоча і з невеликою різницею, переважають методи боротьби у конкуренції.

Слід відмітити, 6% опитуваних не означили власні методи конкуренції. Врахувавши мовні конструкти третьої та четвертої груп методів, та деякі – першої та другої (де не означено чітких дій), можна припустити, що студенти не володіють достатнім репертуаром методів конструктивної конкурентної поведінки.

Проаналізовано уявлення опитуваних про морально-психологічні принципи конкурентної взаємодії сучасної молоді. Про наявність конструктивних принципів конкуренції стверджують наступні конструкти: «цілеспрямованість», «лідерство», «самореалізація», «повага до опонента», «індивідуальний підхід» (загалом 7% висловлювань).

Деструктивні принципи конкуренції сучасної молоді відображені такими конструктами як «кожен за себе», «виживає сильніший», «будь-які способи дієві» (43% висловлювань); «використання жорстких методів», «нехтування мораллю» (21%); «безкомпромісність», «знецінення іншої людини» (10%); «не мають що робити – от і конкурують», «неправильні авторитети», «усунути суперника», «нечесна гра», «невизнання власних помилок», «демонстративність» (по 2% відповідно). Загалом, деструктивні принципи отримали 83% висловлювань. Тобто, опитувані переконані про домінування деструктивних, аморальних принципів у конкурентній взаємодії серед сучасної молоді.

Загалом, на основі аналізу домінуючих мовних конструктів нами виокремлено поширене уявлення опитуваних про конкуренцію та морально-психологічні принципи конкурентної взаємодії в сучасному суспільстві:

- переважають асоціації конкуренції, пов'язані із діяльнісно-процесуальним аспектом деструктивного характеру («боротьба», «змагання», «бій», «нерівність»), що супроводжується негативними емоціями;
- як теоретичний конструкт конкуренція розкривається через поняття «боротьба», проте суб'єктивне значення конкуренції полягає у прийнятті її як джерела руху вперед, можливості відстояти власні кордони, самоствердитись;
- підкреслено актуальність моральних принципів у конкурентній поведінці, а саме «етичні принципи», «християнські принципи», «гуманізм»;
- виявлено перелік аморальних та протиправних дій і принципів, які є недопустимими для учасників конкурентної взаємодії;
- серед методів конкуренції практично однаковою мірою представлені ті, відображають конкуренцію як боротьбу та ті, що

відображають конкуренцію як можливість вдосконалення. Разом з тим, зроблено припущення, що студенти не володіють достатнім репертуаром методів конструктивної конкурентної поведінки;

- виявлено відмінності між морально-психологічними принципами конкуренції опитуваних та їх уявленням про принципи конкуренції сучасної молоді. Відображено уявлення про домінування деструктивних принципів конкурентної взаємодії у сучасної молоді, в той час, як самі опитувані заявляють про моральне підґрунтя їх конкурентної поведінки.

1. Александрова О.С. Багатоманітність проявів феномену конкуренції в сучасному суспільстві /О.С.Александрова // Вопросы духовной культуры – Философские науки. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33462/27-Aleksandrova.pdf?sequence=1>

2. Гуманістична психологія: Антологія: Навч. посіб. Для студ.вищ.навч.закладів: у 3-х т./ Упорядники та наукові редактори Р.Ткач, Г.Балл. – Т.1. – К., 2001. – 252 с.

3. Поддьяков А.Н. Психология конкуренции в обучении. / А.Н.Поддьяков. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ. – 2006. – 231с.

4. Словарь психолога-практика / Сост.С.Ю.Головин. – Мн.: 2001.—961с.

5. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л.М.Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366с.